

TUN VA YOLG'IZLIK KONSEPTLARINING G'ARB VA SHARQ BADIY TAFAKKURIDAGI EKZISTENSIAL INTERPRETATSIYASI

Yusupov O'ktam Abdumurodovich,

Surxondaryo viloyati, Qiziriq tumani 11-umumta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi.

uktamabdumurodovich@gmail.com

ORCID: 0009-0003-3902-2442

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v19iB.1849>

MAQOLA HAQIDA/ О СТАТЬЕ

Qabul qilindi: 2-oktabr 2026-yil

Tasdiqlandi: 5-oktabr 2026-yil

Jurnal soni: 19-B

Maqola raqami: 17

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

tun, yolg'izlik, ekzistensial interpretatsiya, G'arb adabiyoti, Sharq adabiyoti, begonalashuv, hijron, xotira, tanholik, ruhiy izlanish, o'zlikni anglash, qiyosiy tahlil

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada tun va yolg'izlik konseptlarining G'arb va Sharq badiiy tafakkuridagi ekzistensial interpretatsiyasi qiyosiy-ekzistensial yondashuv asosida tadqiq etiladi. Tun va yolg'izlikning insonning ichki mavjudligi, xotira, hijron, qo'rquv, begonalashuv, ruhiy izlanish va o'zlikni anglash bilan bog'liq semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda G'arb adabiyotidan Samuel Taylor Coleridge va Edgar Allan Poe asarlari, Sharq adabiyotidan esa Jaloliddin Rumi va Hofiz Sheroziy she'riyati asosiy tahlil materiali sifatida tanlandi. Natijalar G'arb badiiy tafakkurida tungi yolg'izlikning ko'proq individual tafakkur, xotira, ruhiy izolyatsiya va yo'qotish hissi bilan, Sharq poetikasida esa hijron, sog'inch, ma'shuqni izlash va ma'naviy yaqinlikka intilish bilan bog'lanishini ko'rsatadi. Shuningdek, tun va yolg'izlikning har doim salbiy semantik mazmun kasb etmasligi, ayrim asarlarda tanholik ichki mushohada va ruhiy uyg'onish sharoiti sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. Tadqiqot tun va yolg'izlikni turli adabiy-madaniy an'analarda o'ziga xos mazmun kasb etuvchi, biroq insonning mavjudlik tajribasini ifodalashda mushtarak poetik ahamiyatga ega konseptlar sifatida baholaydi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 2 October 2026

Approved: 5 October 2026

Volume: 19-B

Paper number: 17

KEYWORDS

night, loneliness, existential interpretation, Western literature, Eastern literature, alienation, separation, memory, solitude, spiritual quest, self-awareness, comparative analysis

ANNOTATION

This article examines the existential interpretation of the concepts of night and loneliness in Western and Eastern literary thought through a comparative-existential approach. It analyzes the semantic features of night and loneliness in relation to inner existence, memory, separation, fear, alienation, spiritual quest, and self-awareness. The study focuses on works by Samuel Taylor Coleridge and Edgar Allan Poe in Western literature and on the poetry of Jalal al-Din Rumi and Hafez Shirazi in the Eastern tradition. The findings show that in Western literary thought, nocturnal loneliness is more strongly associated with individual reflection, memory, psychological isolation, and loss, whereas in Eastern poetics it is more closely connected with separation, longing, the search for the beloved, and the desire for spiritual closeness. The analysis also demonstrates that night and loneliness do not always carry negative meanings; in some literary works, solitude becomes a condition for inner contemplation and spiritual awakening. The study therefore interprets night and loneliness as universal poetic concepts that acquire distinctive semantic meanings in different literary and cultural traditions while retaining a shared role in representing human existential experience.

Kirish

Badiiy tafakkurda tun va yolg'izlik insonning ichki mavjudligi, ruhiy kechinmalari hamda borliqni anglash jarayoni bilan uzviy bog'langan konseptlar sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Tun tashqi olamning harakati sustlashadigan, sukut va qorong'ilik kuchayadigan vaqt bo'lsa, yolg'izlik insonning o'z "meni" bilan yuzma-yuz qolish holatini ifodalaydi. Shu sababli mazkur ikki konsept adabiy matnda ko'pincha bir-birini semantik jihatdan to'ldirib, insonning qo'rquv, iztirob, xotira, begonalashuv, o'zlikni anglash va hayot ma'nosi haqidagi kechinmalarini chuqurroq ifodalashga xizmat qiladi.

Tun va yolg'izlik munosabati, ayniqsa, ekzistensial mazmun kasb etgan badiiy asarlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki ekzistensial tafakkur markazida insonning borliqdagi o'rni, tanlov, erkinlik, mas'uliyat, o'lim, begonalashuv va ichki yolg'izlik kabi masalalar turadi. Tungi makon esa ushbu kechinmalarni kuchaytiruvchi poetik sharoit vazifasini bajaradi. Kunduzgi ijtimoiy munosabatlar va tashqi faoliyat susaygan sari qahramonning ichki ovozi, xotiralari va ruhiy ziddiyatlari yanada ravshanlashadi.

G'arb adabiyotida tun va yolg'izlik konseptlari romantizm davridan boshlab faol poetik mazmun kasb etgan. Romantik qahramon ko'pincha jamiyat va kundalik hayotdan uzoqlashib, tun, tabiat va sukut bag'rida o'z ichki dunyosiga murojaat qiladi. Samuel Taylor Coleridge, Edgar Allan Poe va boshqa ijodkorlar asarlarida tun ruhiy kechinmalar, xotira, yo'qotish va o'lim haqidagi fikrlar bilan birga tasvirlanadi.

Sharq adabiy tafakkurida ham tun va yolg'izlik o'rtasidagi aloqa chuqur tarixiy ildizlarga ega. Mumtoz she'riyatda tun ko'pincha oshiqning hijron kechalari, ma'shuqni kutish, bedorlik, ichki mushohada va ruhiy izlanish bilan bog'lanadi. Hofiz, Rumi va boshqa mumtoz shoirlar ijodida tungi bedorlik oshiq qalbidagi sog'inch va ruhiy taranglikni kuchaytiradi.

G'arb va Sharq adabiy an'alaridagi mazkur holatlarni qiyoslash tun va yolg'izlikning bir xil poetik funksiyaga ega emasligini ko'rsatadi. G'arb

badiiy tafakkurida yolg'izlik ko'proq shaxsning individual mavjudligi, begonalashuvi, ichki bo'linishi va hayotning ma'nosini mustaqil izlash jarayoni bilan bog'lanadi. Sharq mumtoz tafakkurida esa yolg'izlik ko'pincha hijron, ma'shuqqa intilish, ruhiy poklanish va ma'naviy yaqinlikka ehtiyoj bilan uyg'unlashadi.

Adabiyotlar tahlili

Tun va yolg'izlik konseptlarining badiiy tafakkurdagi o'zaro munosabati adabiyotshunoslik, falsafa, fenomenologiya va semantika kesishgan nuqtada shakllanadigan murakkab masalalardan biridir. Mavjud tadqiqotlar yolg'izlikni faqat insonning jismonan boshqalardan ajralib qolishi sifatida emas, balki o'z "meni", boshqa insonlar va mavjudlik bilan munosabatini qayta anglash jarayoni sifatida talqin qiladi.

Ekzistensial yolg'izlik tushunchasining zamonaviy falsafiy talqinida Shaun Gallagherning tadqiqoti alohida ahamiyatga ega. Olim ekzistensial yolg'izlikni oddiy interpersonal yolg'izlikdan ajratib, uning insonning o'zini boshqalardan va borliqdan fundamental ravishda ajralgan holda his etishi bilan bog'liq talqinlarini tahlil qiladi [1].

Ruth Rebecca Tietjen yolg'izlik, muhabbat va til o'rtasidagi munosabatni o'rganib, yolg'izlikning kommunikatsiya muammosi bilan bevosita bog'liqligini asoslaydi [2]. Badiiy matndagi tun ayniqsa muhim: tashqi mulohot kamayganda qahramonning o'zi bilan ichki suhbatga kirishishi, aytilmagan fikrlar va ifodalanmagan kechinmalarning kuchayishi kuzatiladi.

G'arb romantik adabiyotidagi yolg'izlik masalasini Christopher Rovee Wordsworth ijodi misolida qayta ko'rib chiqadi [3]. Tadqiqotchi romantizmni faqat tabiat qo'ynidagi yolg'iz va jamiyatdan uzilgan shaxs bilan tenglashtirish yetarli emasligini ko'rsatadi. Wordsworthning yolg'izlik holatlari ko'pincha ijtimoiylik, xotira va boshqalar bilan munosabatni qayta anglashga olib keladi.

John Woolford Tennysonning The Palace of Art asari misolida shoirning ijtimoiy va metafizik izolyatsiyasini tahlil qiladi [4]. Qahramon

o'zini tashqi dunyodan ajratish orqali mustaqillikka erishgandek tuyuladi, biroq bu ajralish asta-sekin ruhiy inqiroz manbaiga aylanadi.

Walter de la Mare ijodini o'rgangan Evan Milner yolg'izlik va aloqa qilish istagini bir-biriga qarama-qarshi emas, balki yagona semantik maydonning ikki chegarasi sifatida baholaydi [5]. Ayniqsa, adresatning mavjud yoki mavjud emasligi, javobsiz chaqiriq va jimlik masalalari badiiy ma'no yaratishda muhim o'rin egallaydi.

Barbara Greene Haruki Murakamining *After Dark* romanidagi tungi Tokio makonini qahramonlarning bir-biridan va o'zlaridan uzoqlashuvining tashqi ifodasi sifatida talqin qiladi [6]. Tun bu asarda shunchaki vaqt emas, balki anomiya va mazmunli kommunikatsiya o'rnatishdagi qiyinchiliklarni ko'rinadigan shaklga keltiruvchi semantik makondir.

Niloufar Amiri sukunatning romantik estetika va zamonaviy san'atdagi o'rini tahlil qilib, uni begonalashuv hamda hayot ma'nosini izlash bilan bog'laydi [7]. Shu bois "tun-sukut-yolg'izlik" birligi romantik va modern poetikada shaxsning ichki mavjudligini ifodalovchi muhim semantik qatlamlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Sharq adabiyotshunosligida yolg'izlikning poetik-semantik xususiyatlari Hofiz Sheroziy ijodi misolida maxsus tadqiq qilingan. Elham Hashemi, Soheyla Salahi Moghaddam va Janolah Karimi Motahhar Hofiz g'azallari hamda Afanasiy Fet she'riyatidagi yolg'izlik diskursini semiotik-semantik jihatdan qiyoslaydi [8]. Tadqiqotda yolg'izlikdan shikoyat qilish bilan bir qatorda, tanholikning o'ziga xos qadriyat sifatida qabul qilinishi, ya'ni xilvatdan ruhiy qoniqish olish holati ham qayd etiladi.

Hofiz poetikasiga oid akademik tadqiqotlarda lirik subyektning oshiq, rind, donishmand yoki haqiqat izlovchi sifatida namoyon bo'lishi, ba'zan esa shamol, sirli ovoz, ma'naviy pir yoki boshqa personifikatsiyalar bilan muloqotga kirishishi qayd etilgan [9]. Bunday dialogik qurilish tanholikning mutlaq sukunat emasligini ko'rsatadi.

Shahriyor va Ilya Abu Madi she'riyatini qiyoslagan tadqiqotda yolg'izlik interpersonal, intrapersonal va ekzistensial ko'rinishlarga ajratiladi [10]. Bu tasnif Sharq badiiy tafakkurida ham yolg'izlik tushunchasi faqat hijron motivi doirasida qolmaganini ko'rsatadi.

Mavjud tadqiqotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, tun va yolg'izlik alohida-alohida keng o'rganilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro birikishi G'arb va Sharq badiiy tafakkurida yagona ekzistensial-semantik nuqtayi nazardan yetarlicha qiyoslanmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-ekzistensial tahlil metodi qo'llanildi. Ushbu metod G'arb va Sharq adabiyotida tun hamda yolg'izlik konseptlarining o'zaro semantik munosabatini, ularning insonning ichki kechinmalari, begonalashuv, hijron, sukut, xotira, o'zlikni anglash va ruhiy izlanish bilan bog'liq jihatlarini qiyosiy o'rganish imkonini beradi. Tadqiqot materiali sifatida G'arb adabiyotidagi romantik, postromantik va zamonaviy asarlar hamda Sharq mumtoz va zamonaviy she'riyatida tun va yolg'izlik motivlari yaqqol namoyon bo'lgan matnlar tanlandi. Tahlil jarayonida tunning qahramon yoki lirik subyektning yolg'izlik holatini kuchaytirishdagi funksiyasi, tungi sukunat va qorong'ilikning ichki monolog, xotira, hissiy izolyatsiya hamda ruhiy mushohada bilan aloqasi alohida kuzatildi. Shuningdek, G'arb adabiyotida yolg'izlikning individual va ijtimoiy begonalashuv bilan, Sharq adabiyotida esa hijron, xilvat va ma'naviy yaqinlik bilan bog'liq talqinlari o'zaro qiyoslandi.

Natijalar

Samuel Taylor Coleridgening "Frost at Midnight" she'rida tunning asosiy poetik belgisi mutlaq sokinlikdir. She'r boshida uy ahli uxlab yotadi, lirik qahramon esa yolg'iz uyg'oq qoladi. U bu holatni "that solitude, which suits / Abstruser musings" tarzida ifodalaydi. Demak, yolg'izlik bu yerda ruhiy azob emas, balki chuqur tafakkur uchun zarur sharoit sifatida namoyon bo'ladi. Tungi sukunat lirik qahramonni o'z xotiralariga qaytaradi: u bolalik davrini, maktabdagi yolg'iz holatini yodga oladi va o'zining o'tmishdagi ruhiy tajribasini hozirgi tungi holat bilan bog'laydi. Muhim jihat shundaki, lirik qahramon mutlaq yolg'iz emas: uning yonida chaqalog'i uxlab yotadi. Shu sababli tanholik asta-sekin otalik hissi, kelajak va farzand taqdiri haqidagi mushohadaga aylanadi.

Edgar Allan Poening "The Raven" she'rida tun va yolg'izlik butunlay boshqa ruhiy mazmun kasb etadi. Asar "Once upon a midnight dreary" misrasi bilan boshlanadi. Qahramon yarim tunda yolg'iz qolgan, holdan toygan va vafot etgan Lenora haqidagi qayg'usidan qutulishga urinmoqda. Eshik taqillashi bilan ichki xavotir tashqi tovushga ko'chadi. U eshikni ochganda oldida hech kim yo'q, faqat qorong'ilik bor. Keyin sekin "Lenore?" deb pichirlaydi va o'z ovozinin aks-sadosini eshitadi. Bu epizod yolg'izlikning psixologik mohiyatini aniq ochadi: qahramon boshqa inson bilan suhbat qurishni istaydi, ammo olgan yagona javobi o'z ovozinin qaytashidir. Qarg'aning doimiy "Nevermore" javobi esa Lenoraning qaytmasligini yanada qat'iylashtiradi.

Poening "Spirits of the Dead" she'ri tun va yolg'izlik konseptlarining yanada yaqinlashgan shaklini namoyon etadi. She'r "Thy soul shall find

itself alone" degan fikr bilan boshlanadi. Qahramon qabriston, qorong'i o'ylar, sukut va tun bilan o'ralgan. Shoir "Be silent in that solitude, / Which is not loneliness" deya tanholikni ruhiy mavjudlikning murakkab shakli sifatida ko'rsatadi. Bu asarda tun bilan yolg'izlik o'rtasidagi aloqa o'lim, sir va ruhiy xavotir orqali shakllanadi.

Jaloliddin Rumiyning "Where did the handsome beloved go?" deb tarjima qilingan g'azalida tun va yolg'izlik hijron bilan bevosita bog'langan. "All alone at midnight" jumlasini qahramonning ruhiy holatini aniq ifodalaydi: yarim tun va mutlaq tanholik bir-birini kuchaytiradi. Qahramon yo'lga, bog'bonga, tomdagi qorovulga, oy va Veneraga murojaat qilib ma'shuqni qidiradi. Bu holatning o'ziga xos jihati shundaki, yolg'izlik sukutga aylanmaydi; aksincha, tanholik qahramonning muloqot ehtiyojini keskin kuchaytiradi. G'azal oxirida Shams Tabriziy nomining tilga olinishi mazkur ayriqliqqa ma'naviy qatlam qo'shadi.

Hofiz Sherziyning birinchi g'azalidagi mashhur tasvirda "qorong'i tun", "to'liqlar qo'rquvi" va "dahshatli girdob" bir joyda keladi. Bu tasvirda tun yolg'izlikning oddiy tashqi belgisi emas. Lirik subyekt o'z ruhiy holatini xavfli dengiz safariga qiyoslaydi. "Qirg'oqdagilar" bilan "to'liqlar ichidagi" oshiq o'rtasidagi farq ekzistensial ajralishni yuzaga keltiradi: boshqalar uning holatini to'liq anglay olmaydi. Shu sababli yolg'izlik bu yerda odamlarning jismoniy yo'qligi bilan emas, balki kechinmaning boshqalarga yetkazib bo'lmazligi bilan belgilanadi.

Aniq misollar qiyosi G'arb badiiy tafakkurida tungi yolg'izlikning kamida ikki xil shaklda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Coleridge'da tanholik insonni xotira, tafakkur va kelajak haqida mushohada yuritishga olib keladi. Poeda esa aynan shu tungi ajralish yo'qotish hissi, qo'rquvni va ichki beqarorlikni kuchaytiradi. Sharq poetikasidagi misollarda esa yolg'izlikning markazida ko'pincha boshqa bir subyektning yo'qligi turadi. Rumiya bu ma'shuq va Shams bilan bog'liq sog'inchda, Hofizda esa oshiqning holatini boshqalarning to'liq tushunmasligida namoyon bo'ladi. Umuman olganda, G'arb matnlarida yolg'izlik ko'proq shaxsning o'z "meni" bilan yuzlashishi orqali, Sharq matnlarida esa yo'qolgan yoki yetishilmagan "boshqa"ga – ma'shuq, do'st yoki ma'naviy idealga intilish orqali ifodalanadi.

Muhokama

Tun va yolg'izlik konseptlarining G'arb va Sharq badiiy tafakkuridagi ifodasi shuni ko'rsatadiki, mazkur tushunchalarning poetik mazmuni faqat makon va vaqt bilan cheklanmay, insonning mavjudlikni idrok etish usuli, o'z ichki dunyosi hamda boshqa insonlar bilan munosabatini anglash jarayonida shakllanadi. Tahlil qilingan asarlarda tun lirik subyektning ruhiy holatini namoyon etuvchi faol badiiy vosita sifatida ishtirok etadi. Uning qorong'ilik, sukunat va bedorlik bilan bog'liq xususiyatlari qahramonning kundalik hayotda e'tibordan chetda qoladigan kechinmalarini yuzaga chiqaradi. Biroq tungi makonning mazmuni har bir asarda muallifning badiiy niyati, obrazlar tizimi va lirik subyektning ruhiy tajribasiga muvofiq o'zgaradi.

Coleridge ijodida tanholik insonning o'tmishini qayta idrok etishi, xotiralarini hozirgi holati bilan bog'lashi va kelajak haqida fikr yuritishi uchun imkon yaratadi. Lirik qahramonning tungi bedorligi uning ruhiy dunyosini chuqurroq anglashga xizmat qilgani sababli yolg'izlik ijodiy mushohada va ichki muvozanat bilan uyg'unlashadi. Poening she'rida esa tungi makon xotiraning iztirobli xususiyatini kuchaytirib, yo'qotilgan inson bilan qayta uchrashish istagi va bir istakning aqlga oshmasligi o'rtasidagi ziddiyatni ochadi. Qarg'aning takroriy javobi qahramonning ruhiy holatiga tashqi tovush orqali ta'sir ko'rsatsa-da, uning mazmuni lirik subyektning ichki kechinmalari bilan belgilanadi. Shu tariqa birinchi asarda tanholik tafakkurni chuqurlashtiruvchi sharoit sifatida ko'rinsa, ikkinchisi u qayg'u va ruhiy beqarorlikni kuchaytiruvchi omilga aylanadi.

Lirik subyektning sukut ichida qolishi uning boshqa insonlardan jismonan ajralganini bildirishi mumkin, ammo bu holatni faqat ijtimoiy aloqalarning uzilishi bilan izohlash yetarli emas. She'rida tanholik insonning o'z mavjudligi, o'lim va borliqning sirli jihatlarini bilan yuzlashishi orqali mazmun kasb etadi. Bu xususiyat yolg'izlikni faqat salbiy ruhiy holat sifatida baholash mumkin emasligini ko'rsatadi. Demak, G'arb poetikasidagi ekzistensial yolg'izlik shaxsning ichki erkinligi va mustaqil mushohadasi bilan bir qatorda, uning o'z kechinmalaridan qochib qutula olmasligi bilan ham belgilanadi.

Sharq mumtoz she'riyatida esa tun va yolg'izlikning semantik munosabati ko'pincha oshiq va ma'shuq o'rtasidagi masofa orqali shakllanadi. Jaloliddin Rumi she'riyatida tungi izlanish lirik subyektning o'z holatiga berilib qolishi bilangina cheklanmaydi. U yo'l, bog'bon, qorovul va osmon jismlariga murojaat qilish orqali ma'shuqni topishga, o'z savollariga javob olishga intiladi. Bunday poetik qurilish yolg'izlikning kommunikativ xususiyatini namoyon etadi: qahramon atrofidagi olam bilan aloqani uzmaydi, aksincha, o'zining ichki ehtiyojini turli obrazlar vositasida ifodalashga harakat qiladi. Shams Tabriziy bilan bog'liq ma'naviy mazmun esa izlanishning faqat hissiy sog'inchdan iborat

emasligini, unda ruhiy yaqinlik va komillikka intilish imkoniyati ham mavjudligini anglatadi.

Hofiz Sheroziy she'riyatida qorong'i tun, xavfli to'liqlar va dahshatli girdob obrazlarining birikishi yolg'izlikni murakkab ruhiy tajriba sifatida ifodalaydi. Dengiz va uning to'liqlari bilan bog'liq tasvirlar lirik subyektning ichki iztirobini tashqi olam manzarasi orqali moddiylashtiradi. Bu yerda asosiy ziddiyat insonning boshqalardan uzoqda qolishida emas, balki o'z ruhiy kechinmalarini ularga to'liq anglatish imkoniyatining cheklanganligidadir. Qirg'oqdagi insonlar bilan to'liqlar ichida qolgan oshiq o'rtasidagi ramziy masofa turlicha hayotiy tajribalar va ruhiy holatlar o'rtasidagi tafovutni ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan, Hofiz poetikasida yolg'izlik individual kechinmaning boshqalar tomonidan to'liq angatlanmasligi bilan bog'liq ekzistensial holat sifatida namoyon bo'ladi.

Qiyosiy tahlil G'arb va Sharq adabiyotini bir-biriga mutlaqo qarama-qarshi qo'yish to'g'ri emasligini ham ko'rsatadi. Coleridge va Poening asarlarida tanholikning turlicha talqin qilinishi G'arb adabiyoti doirasida ham yagona semantik model mavjud emasligini tasdiqlaydi. Xuddi shuningdek, Rumi va Hofiz ijodidagi farqlar Sharq poetikasida yolg'izlik faqat hijron yoki ma'shuqni kutish bilan cheklanmasligini anglatadi. Har ikki an'anada ham shaxsning o'z ichki dunyosiga murojaat qilishi, boshqa inson bilan ma'naviy aloqa o'rnatishga intilishi va mavjudlikning mazmunini izlash holatlari uchraydi. Farq, avvalo, ushbu kechinmalarining qaysi obrazlar, ramzlar va poetik munosabatlar orqali ifodalanishida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot doirasida tunning vaqt belgisi sifatidagi vazifasi bilan uning ramziy-semantik imkoniyatlarini farqlash ham muhimdir. Tungi makon ayrim asarlarda voqealar kechadigan tabiiy sharoit bo'lsa, boshqalarida qahramonning ruhiy holatini aks ettiruvchi ramziy muhitga aylanadi. Qorong'ilik noma'lumlik va xavotirni, sukut ichki ovoznining kuchayishini, bedorlik esa xotira yoki sog'inchning davomiylikni ifodalashi mumkin. Biroq ushbu belgilarni barcha matnlarga bir xil tatbiq etish mumkin emas. Ularning ma'nosi asarning umumiy mazmuni, obrazlar o'rtasidagi munosabat va lirik subyektning kechinmalari asosida aniqlanadi. Shuning uchun tun va yolg'izlikni tahlil qilishda alohida so'z yoki obrazning lug'aviy ma'nosidan ko'ra, uning badiiy kontekstdagi vazifasiga e'tibor qarash lozim.

Tun va yolg'izlik konseptlarining ekzistensial mazmuni individual ruhiy tajriba bilan madaniy-poetik an'analarning o'zaro ta'siri natijasida

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Gallagher S. A Critique of Existential Loneliness // *Topoi*. – 2023. – Vol. 42. – P. 1165–1173. – DOI: 10.1007/s11245-023-09896-4. URL: <https://doi.org/10.1007/s11245-023-09896-4>
2. Tietjen R. R. Loneliness, Love, and the Limits of Language // *The Southern Journal of Philosophy*. – 2021. – Vol. 59, No. 3. – P. 435–459. – DOI: 10.1111/sjp.12431. URL: <https://doi.org/10.1111/sjp.12431>
3. Rovee C. Solitude and Sociability: Wordsworth on Helvellyn // *Literature Compass*. – 2005. – DOI: 10.1111/j.1741-4113.2004.00091.x. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1741-4113.2004.00091.x>
4. Woolford J. The Critique of Romantic Solipsism in Tennyson's "The Palace of Art" // *The Review of English Studies*. – 2006. – Vol. 57, No. 232. – P. 707–720. – DOI: 10.1093/res/hgl124. URL: <https://doi.org/10.1093/res/hgl124>
5. Milner E. "Is There Anybody There?": Solitude and the Hermeneutics of Love in the Writings of Walter de la Mare // *Journal of Language, Literature and Culture*. – 2018. – Vol. 65, No. 1. – P. 50–59. – DOI: 10.1080/20512856.2018.1443633. URL: <https://doi.org/10.1080/20512856.2018.1443633>

yuzaga keladi. G'arb adabiyotidagi ayrim namunalarda shaxsning o'z xotirasi va mavjudligi bilan yuzlashishi ustuvor bo'lsa, Sharq mumtoz she'riyatida hijron, murojaat, ma'naviy izlanish va ruhiy yaqinlikka intilish muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ushbu xususiyatlar qat'iy chegaralar emas, balki tahlil qilingan asarlarda kuzatilgan yetakchi poetik tendensiyalardir. Mazkur yondashuv tun va yolg'izlikning badiiy mazmunini umumiy insoniy tajriba hamda har bir adabiy an'anaga xos ramziy ifoda usullari birligida talqin qilish imkonini beradi.

Xulosa

Tun va yolg'izlik konseptlarining G'arb va Sharq badiiy tafakkuridagi qiyosiy tahlili mazkur ikki tushuncha insonning ichki mavjudligini ochishga xizmat qiluvchi muhim ekzistensial vositalar ekanini ko'rsatdi. Tun tashqi faoliyatning susayishi, sukunat va qorong'ilikning kuchayishi bilan qahramonning ichki kechinmalarini yanada ravshanlashtirsa, yolg'izlik aynan shu sharoitda xotira, qo'rquv, sog'inch, begonalashuv, ruhiy izlanish va o'zlikni anglash kabi holatlar bilan boyiydi.

G'arb adabiyotida tungi yolg'izlik turli shakllarda namoyon bo'ladi. Coleridge poetikasida u ichki mushohada, xotira va ruhiy sokinlikka xizmat qilsa, Edgar Allan Poe ijodida yolg'izlik qayg'u, yo'qotish, qo'rquv va psixologik izolyatsiyani kuchaytiradi.

Sharq adabiyotida esa tun va yolg'izlikning semantik aloqasi ko'proq hijron, sog'inch, ma'shuqni izlash, ruhiy tushunilmaslik va ma'naviy yaqinlikka intilish bilan bog'liq. Rumi va Hofiz she'riyatida tungi yolg'izlik lirik qahramonni faol izlanishga va muloqotga undasa, Hofizda u oshiqning ruhiy holatini boshqalarning to'liq anglay olmasligi bilan bog'liq ichki ajralish sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari tunning barcha asarlarda bir xil semantik vazifa bajarmasligini ham ko'rsatdi. Ba'zi matnlarda tun yolg'izlik va qo'rquvni kuchaytirsa, boshqa asarlarda u ichki osoyishtalik, xotira, ruhiy izlanish va ma'naviy uyg'onish uchun zarur poetik sharoit vazifasini bajaradi.

Umuman olganda, G'arb badiiy tafakkurida yolg'izlik ko'proq shaxsning o'z "meni", xotirasi va mavjudlik muammolari bilan yuzlashishi orqali ifodalansa, Sharq badiiy tafakkurida u ko'proq hijron, ma'shuqqa yoki ma'naviy idealga intilish orqali ochiladi. Shu sababli tun va yolg'izlik konseptlarini turli adabiy an'analarda insonning mavjudlik tajribasini, ruhiy holatini va ichki dunyosini ifodalovchi universal, biroq semantik jihatdan o'ziga xos badiiy kategoriyalar sifatida baholash mumkin.

6. Greene B. Alienation and After Dark // *Critique: Studies in Contemporary Fiction*. – 2021. – Vol. 62, No. 1. – P. 1–15. – DOI: 10.1080/00111619.2020.1777079. URL: <https://doi.org/10.1080/00111619.2020.1777079>

7. Amiri N. The Aesthetic Values of Silence and Its Impacts on Romanticism and Contemporary Artists // *SpringerPlus*. – 2016. – Vol. 5. – Article 880. – DOI: 10.1186/s40064-016-2466-0. URL: <https://doi.org/10.1186/s40064-016-2466-0>

8. Hashemi E., Salahi Moghaddam S., Karimi Motahhar J. A Semiotic-Semantic Analysis of the Loneliness Discourse in Sonnets of Shamseddin Mohammad Hafez Shirazi, and Poems of Afanasy Afanasyevich Fet // *Classical Persian Literature*. – 2020. – Vol. 11, No. 1. – P. 307–335.

9. de Fouchécour C. Hafez III. Hafez's Poetic Art // *Encyclopaedia Iranica*. – Vol. XI. – P. 469–474. URL: <https://www.iranicaonline.org/articles/hafez-iii/>

10. Karimi R., Eynalilu A., Sepehri S. Studying the Integration of the Feeling of Loneliness in the Poems of Shahrar and Abumazhi // *Studies in Contemporary Literature*. – 2024. – Vol. 16, No. 4. – P. 127–141.